

K ROZVOJI SOCIALISTICKÉ STÁTNOSTI V KOMUNISTICKOU SAMOSPRÁVU

ZDENĚK MLYNÁŘ

Máme-li správně pochopit vývoj naší současné praxe v etapě budování vyspělé socialistické společnosti, musíme dnes více než dříve věnovat pozornost obecným otázkám přechodu od socialismu k vyšší fázi komunismu. Přitom ovšem nejde o to, abychom se pustili do utopických úvah a konstrukcí, abychom sa snažili dohlédnout všechny formy, v nichž se socialistické společenské vztahy budou v celé své šíři měnit v komunistické. Jde nám o přímou perspektivu současného vývoje, která je charakteristická především upevňováním, zdokonalováním, plným rozvinutím socialistických společenských vztahů, a to jak výrobních, tak i v ostatních oblastech společenského života.¹

Avšak právě kvalitu těchto socialistických společenských vztahů nelze plně pochopit bez dialektického chápání přímé souvislosti mezi socialismem jako nižší a komunismem jako vyšší fází jednotného vývoje komunistické společnosti. V neposlední řadě se to vše vztahuje i ke správnému pochopení vývoje našeho socialistického státu nebo — přesněji řečeno — celé politické organizace socialistické společnosti, celé *soustavy socialistické demokracie* (diktatury dělnické třídy).

V rámci tohoto článku nelze samozřejmě vyčerpat celou složitou problematiku vývoje socialistické státnosti. Nelze ani podrobněji analyzovat základní otázky, spojené dnes s tímto vývojem. Omezujeme sa proto vědomě jen na některé otázky, jež jsou podle našeho názoru nejdůležitější pro správné teoretické pochopení současné vývojové etapy v ČSSR.²

I

Základním rozdílem mezi buržoazní a socialistickou demokracií je z hlediska stupně demokratismu to, že socialistická demokracie překonává formální, právní rovnost lidí jako nejpodstatnější kritérium „demokratismu“ a nutně vyžaduje *faktickou rozhodující účast mas* v řízení společenského života. Nikoli podle formálněprávního postavení abstraktních jedinců, nýbrž podle skutečných možností pro faktickou účast většiny lidu na řízení společenského života posuzuje stupeň demokratismu i marxisticko-leninská teorie.

Stále rozšiřování a prohlubování účasti mas pracujících v řízení společenského života — to je také hlavní linie rozvoje socialistické demokracie, a to od jejích počátků

¹ Viz o tom například referát O. Šimůnka k návrhu třetí pětiletky, *Celostátní konference KSČ* 5.—7. 7. 1960, Nová mysl, zvl. číslo, str. 51.

² Celou problematiku rozvoje socialistické demokracie se autor podrobněji zabývá v práci *K teorii socialistické demokracie*, která vyjde v SNPL v Praze počátkem roku 1961 a z níž jsou některé základní formulace převzaty do tohoto článku.

(v boji za rozbití buržoazní státní mašinérie, vytvářené podle potřeb vykořisťovatelů a plně odcizené lidu) až po vývojovou etapu, jejímž reálným obsahem je již rozvíjení prvků budoucí komunistické společenské samosprávy.

Na tuto podstatnou souvislost kladl v její nejobecnější formě mnohokrát důraz Lenin ve svých teoretických pracích. Takový je smysl Leninových úvah zejména ve *Státu a revoluci*, kde ukazuje, že překonání parlamentarismu (jako soustavy formální demokracie) novým systémem státní a vůbec politické organizace socialistické společnosti je sice zdánlivě „jen“ úplnější demokracií, ale ve skutečnosti tato nová, faktická demokracie pro pracující masy „přestává být demokracií buržoazní a stává se proletářskou demokracií, *přestává být státem* (zvláštní mocí k potlačení určité třídy) a stává se něčím, co už státem vlastně není“.³

Neboť překonání omezenosti parlamentní buržoazní demokracie ve směru demokracie, spočívající na přímém zapojení mas do výkonu státní moci, předpokládá, že se demokracie stává skutečným uplatněním zájmů obrovské většiny obyvatelstva, většiny ve smyslu sociálním, třídním. „A jakmile většina lidu *sama* potlačuje své věřejší utiskovatele, pak »zvláštní mocí k potlačení *není již třeba!* V tomto smyslu začíná stát *odumírat* ... čím více se účastní všechen lid výkonu funkcí státní moci, tím méně je třeba této moci.“⁴

Lenin však v teorii vždy znovu a znovu zdůrazňoval základní marxistický přístup, který vyžaduje, abychom na rozvoj demokratismu nepohlíželi jako na absolutně samostatný jev, neboť ve skutečnosti je rozvoj faktické demokracie pro pracující (která je ještě státem, resp. „polostátem“, jak říkal Lenin) v budoucí komunistickou samosprávu nutně spjat s dosažením *objektivních podmínek*, jež jsou konec konců dány materiálními vztahy mezi lidmi, ekonomickým základem společnosti.⁵

Proto také nelze z hlediska marxisticko-leninské teorie vidět rozvoj prvků komunistické společenské samosprávy *jenom* v rozšiřování účasti mas pracujících „vůbec“, v růstu této jejich aktivní účasti v řízení „jako takové“. Faktická účast mas v řízení společenského života má v socialistické společnosti zcela určitou kvalitu, podmíněnou objektivními (konec konců ekonomickými) podmínkami života socialistické společnosti.

Obecně vzato je účast mas v řízení společenského života principem, který *spojuje* nižší a vyšší fázi komunismu. Avšak z hlediska kvalitativní určitosti je tento princip v socialistické společnosti přece jen podstatně rozdílný, než bude ve vyšší fázi komunismu. Je nutno vidět, že nám nejde a nemůže jít o účast mas v řízení „jako takovou“, nýbrž o přímou a rozhodující účast mas pracujících, *schopnou v určitých objektivních (konec konců ekonomických) podmínkách plně zajistit uvědomělé a důsledné uplatňování zásadního, celospolečenského zájmu* společnosti bez vykořisťovatelů, bez antagonistických tříd.

Jenom takovéto teoretické pojetí principu prohlubování účasti mas pracujících v řízení společenského života může správně odrážet historickou praxi. Neboť právě tímto „dovětkem“ se v teorii otevírá nutnost zkoumat objektivně nezbytné cesty a formy uplatnění celospolečenského zájmu při nejširší samosprávné účasti mas lidu v *socialistických* společenských poměrech. Otevírá se nutnost analyzovat princip účasti mas v řízení společenského života z hlediska nezbytných socialistických forem, jimiž ve skutečnosti jsou zejména: vedoucí úloha komunistické strany při rozvíjení tohoto principu, uplatnění demokratického centralismu a uplatnění dialektické jednoty dvou linií rozvoje účasti mas v řízení společenského života — linie rozvoje této účasti prostřednictvím vlastních orgánů

³ Lenin, *Stát a revoluce*, Svoboda, Praha 1949, 53; podtrženo Z. M.

⁴ Tamtéž.

⁵ Ve *Státu a revoluci* věnuje Lenin rozboru těchto podmínek zejména celou V. kapitolu (o ekonomických základech odumírání státu).

socialistického státu a linie rozvíjení účasti mas prostřednictvím jiných (dobrovolných) masových organizací lidu.

Není vůbec náhodné, že právě v těchto všech otázkách vede dnes marxismus rozhodný boj proti revizionistickým koncepcím, které *zdánlivě* vycházejí z Marxových a Leninových tezí o nutném rozvíjení přímé účasti mas v řízení života socialistické společnosti, o společenské samosprávě pracujících. Neboť právě revizionismus přehlíží *socialistickou* kvalitu této samosprávné účasti mas, vytváří z hesla „účasti mas“ abstraktní, od materiální společenské základny odtržený „princip“, a vcelku sa mu proto v teoretických úvahách ztrácí i kvalitativní rozdíl mezi nižší a vyšší fází komunismu z tohoto hlediska.

Základní otázka, kterou si klade marxista, nemůže mít abstraktní podobu (jak rozšiřovat účast mas „jako takovou“), nýbrž ptá se, *jaké* masy lidu, jak a v čem jednotné, jakými rozpory ještě rozdělované masy pracujících se přímo zapojují do řízení společnosti. A z těchto objektivních hledisek pak plyne zcela jiné pochopení rozvoje socialistické demokracie (státnosti) v budoucí komunistickou společenskou samosprávu, než jaké je chápání revizionistických teoretiků.

Marx ani Lenin proto také ve svých pracích nikdy neanalyzovali perspektivu komunistické společenské samosprávy *jenom* z hlediska stupně demokratismu (stupně účasti veškerého obyvatelstva v řízení společenského života). V jejich teoretických úvahách je perspektiva komunistické společenské samosprávy spojována především s překonáváním rozporů, které existují v základní sféře společenského života — v oblasti ekonomických vztahů — i při uplatnění základní zásady socialismu „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“.

Těmito otázkami se podrobněji zabýval Marx zejména ve své *Kritice gothajského programu* a Lenin ve *Státu a revoluci*. Jde v podstatě o to, že socialismus (první fáze komunismu) již odstraňuje nerovnost lidí, která v buržoazní společnosti plyne ze soukromého kapitalistického vlastnictví výrobních prostředků a tím podmíněného rozdělování spotřebních prostředků mezi celé třídy (a jedince) konec konců podle rozdělení kapitálu, avšak tím *ještě* neodstraňuje jakoukoli nerovnost v uspokojení potřeb (a to i materiálních potřeb) jednotlivých členů společnosti vůbec.

V souladu se zásadami socialismu nikdo nemůže dostávat pro svou osobní potřebu více, než odpovídá jeho podílu na tvorbě společenského produktu.⁶ Protože lidé si přitom nejsou fakticky rovni ani svými přirozenými schopnostmi, ani nabytou kvalifikací, protože přitom jeden má více dětí než druhý atd., nejsou ani skutečné potřeby všech (i při ideálním uplatnění zásady odměňování podle práce) uspokojeny stejně.

Protože tedy socialistické výrobní vztahy, založené na společenském vlastnictví výrobních prostředků a na uplatnění zásady „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“, nemohou ještě rovnou měrou uspokojit potřeby všech, nemohou být ani *všemi* členy společnosti bez výjimky, zcela *dobrovolně*, vždy, ve všech případech zachovávané. I za socialismu *nutně* budou vznikat a vznikají pokusy o obcházení celospolečenského zájmu, zejména základní zásady „každý podle svých schopností, každému podle

⁶ Ovšem již v této fázi existují určité oblasti spotřeby, kde jedinec prakticky dostává podle svých potřeb, resp. bez ohledu na množství a kvalitu své práce (například bezplatné zdravotnictví, péče o děti atd.). Určitým korektivem ve směru uspokojování některých potřeb členů společnosti již v souladu se zásadou rozdělování podle potřeb jsou i případy, kdy jednotlivce spotřebovává v rámci tzv. společenské spotřeby, tj. podílí se na výhodách, které všem spotřebitelům (bez ohledu na jejich individuální práci) poskytuje v určitém druhu spotřeby socialistická společnost, socialistický stát.

jeho práce“, budou vznikat pokusy o uspokojování osobních a skupinových potřeb *na úkor* potřeb a zájmů celé společnosti, a nikoli v souladu s nimi.⁷

Důležité ovšem je, že z kvalitativní povahy nerovnosti mezi lidmi, která nutně ještě existuje i za socialismu, vyplývají některé podstatné odlišnosti ve srovnání s jakoukoli jinou nerovností lidí ve všech předcházejících řádech:

1. Předně tato nerovnost, založená na uplatňování zásady „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“ obsahuje *sama v sobě řešení*: její důsledné *uplatnění* nutně vede k jejímu konečnému *překonání*. Neboť v této socialistické zásadě se celospolečenský zájem na všestranném rozvoji výrobních sil, především na stále rostoucí produktivitě společenské práce slučuje formou hmotné zainteresovanosti každého jedince na práci pro společnost se všemi zvláštními, dílčími, individuálními zájmy lidí. A právě jen dosahování vyšší produktivity práce nakonec vytváří reálné ekonomické podmínky pro budoucí uskutečnění zásady komunismu „každý podle svých schopností, každému podle jeho *potřeb*“.

2. V každé dané době a v každé dané konkrétní otázce je *většina* společnosti schopna dobrovolně uplatňovat celospolečenský zájem, zachovávat zásadu „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“. Neboť uplatnění této zásady je v plném souladu se zvláštními zájmy všech členů společnosti jako dělníků i jako vlastníků socializovaných výrobních prostředků a je objektivně možné, aby velká většina společnosti již tuto zásadu ve svém vlastním zájmu uplatňovala dobrovolně, uvědoměle. Rušitelé celospolečenského zájmu (kteří stavějí v té které době a v té které otázce své zvláštní zájmy proti celospolečenskému) tvoří tedy jen malou *menšinu*.

3. Nerovnost mezi lidmi, plynoucí z nestejného uspokojování jejich faktických potřeb při zásadě odměňování podle práce *není nerovností třídní*; menšina porušující základní celospolečenský zájem za socialismu není určena svým vztahem k základním výrobním prostředkům. V tomto vztahu (jako vlastníků i jako dělníků) jsou si všichni členové společnosti již fakticky rovni. Menšina rušitelů socialistických zásad není také totožná se žádnou ze sociálních skupin pracujících, určených dělbou práce. Je to proměnlivá a výrazně menšinová skupina z řad všech vrstev obyvatelstva. Příslušnost k této proměnlivé menšině není dána ničím jiným než právě porušováním zásady „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“, a to jejím porušováním právě v daném čase. Člověk, který k této menšině dnes patří, nemusí sem patřit zítra — jakmile jeho praktické jednání nebude v rozporu s objektivními celospolečenskými zájmy a naopak.

Všechny tyto podstatné rysy socialistických společenských vztahů⁸ nelze ovšem pře-

⁷ V praxi jsou projevy této skutečnosti ovšem velmi různorodé, a to od přímého rozkrádání společenského vlastnictví až ke snahám tzv. nezdravého lokálpatriotismu, který je právě projevem snahy uspokojit dílčí zájmy *bez ohledu* na celospolečenské potřeby.

⁸ Je samozřejmé, že uvedená stručná charakteristika rozporů, plynoucích z uplatnění zásady „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“, zdaleka plně nevyčerpává složitost a kvalitativní určitost historicky existujících rozporů v dnešních socialistických zemích, a tedy i v naší společnosti. V našem výkladu vycházíme z analýzy problému podané Marxem a Leninem a oba při této analýze vycházeli z „ideálních“ socialistických vztahů, neměli na zřeteli reálnou, historicky vzniklou třídní a vůbec sociální skladbu společnosti, existenci zbožní výroby, mezinárodní situaci atd.

U nás je dnes nutno především vidět, že pro rozvoj socialistické státnosti má podstatný význam ještě řada jiných faktorů, jiných rozporů. Tak především je to rozpor mezi socialistickou a kapitalistickou světovou soustavou, který nutně vede k obranné, vnější funkci socialistického státu. Dále je to řada rozporů, které u nás ještě plynou z existence přežitků kapitalismu, a to jak ve společenském bytí (zbytky soukromého sektoru aj.), tak zejména ve vědomí lidí. Při naší obecné stručné analýze nepřihlížíme také k rozporu mezi celospolečenským a druž-

hlížet, přistupujeme-li k teoretickým úvahám o rozvoji komunistické společenské samosprávy.

Dokud jsou dány objektivní podmínky k tomu, aby zásadní, celkové zájmy společnosti, zbavené antagonistických třídních rozporů, byly ještě obcházeny a porušovány ve jménu užších skupinových potřeb, do té doby se musí organizace společnosti tvořit ještě jako organizace, která zásadní celospolečenské zájmy ochraňuje *mocensky*, která vytváří za tím účelem *zvláštní mocenskou organizaci* — stát.

„Registrace a kontrola je to *hlavní* — říká Lenin — čeho je třeba, aby »byla uvedena do chodu« a správně fungovala *první fáze* komunistické společnosti. *Všichni* občané se zde stávají námezdními zaměstnanci státu, jímž jsou ozbrojení dělníci. *Všichni* občané se stávají úředníky a dělníky *jediného* celonárodního, státního »syndikátu«. Jde jen o to, aby všichni pracovali stejnou měrou a dostávali stejnoměrnou mzdu... Celá společnost bude jediná kancelář a jediná továrna s rovností práce a mzdy.“⁹

A dokud společnost může uskutečňovat svůj zásadní, celkový zájem právě jen nastolením co nejprísnejší kontroly míry práce a míry spotřeby, musí upravovat vztahy lidí, plynoucí ze způsobu výroby a rozdělování, *závaznými právními normami*. A protože „právo je ničím bez aparátu, který by byl s to *donucovat* lidi k dodržování právních norem“ (Lenin), musí tyto vztahy chránit zvláštní mocenská organizace — stát.¹⁰

„Stát může plně odumřít — píše Lenin — až společnost uskuteční zásadu: »Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb«... Rozdílení výrobků nebude pak vyžadovat, aby společnost určovala množství výrobků, které má každý dostat; každý si bude volně brát »podle svých potřeb«.“¹¹

stevním socialistickým vlastnictvím, k podstatným rozdílům mezi duševní a fyzickou prací atd. Konečně pak i samu zásadu „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“ předpokládáme jako „ideálně“ uplatněnou, tj. uplatněnou skutečně v každém jednotlivém případě. Ve skutečnosti ovšem je k takovému stavu daleko, a to jak z důvodů objektivních (například nutná preference určitých odvětví vzhledem k nutnosti zajistit určité tempo a jemu odpovídající proporce hospodářského vývoje atd.), tak i subjektivních (nedostatky například ve mzdové soustavě, které, jak ukazují naše zkušenosti z let před loňskou mzdovou přestavbou, mohou silně narušovat hmotnou zainteresovanost atd.).

Čtenář si proto stále musí uvědomovat, že od celé řady těchto historicky a tedy prakticky velmi důležitých faktorů vědomě abstrahujeme, že jde jen o nejobecnější polohu problému.

⁹ Lenin, *Stát a revoluce*, cit. vyd., 101.

Lenin k tomu ovšem vzápětí dodává, že taková „tovární kázeň“ v celé společnosti, zajišťována celou soustavou organizací dělnické třídy a především i socialistickým státem, ovšem „naprosto není naším ideálem“, je to však „nutný stupeň“, je to nevyhnutelná cesta k vyšší fázi komunismu.

¹⁰ Tuto otázku ovšem nikterak nelze směřovat jednak s vulgárním pojetím donucování, které pod ním chápe jen vystoupení ozbrojené moci a „holou represí“, ani s metodami činnosti státních orgánů. Nejde samozřejmě o takové formy donucování, které jsou vyvolávány v život antagonistickými třídními rozpory (zásahy silného represivního aparátu). Jde o to, že základní společenské vztahy — například plánem stanovené úkoly, mzdovou soustavu, pracovní dobu, rozdělení společenských prostředků na různé potřeby rozpočtem atd. — všechny tyto vztahy musí nezbytně upravovat právo chráněné státní sankcí, obsahující nezbytně možnost donucení státem. To se ovšem nikterak nevylučuje s takovými metodami práce státních orgánů, které vycházejí z nutnosti přesvědčovat a získávat obrovskou většinu k dobrovolnému zachovávání celospolečenského zájmu. Také se to nevylučuje s možností zapojení širokých mas pracujících jak do tvorby závazných právních norem (jak to například velmi názorně ukázala přestavba mzdové soustavy, prováděná u nás za takové účasti dělníků samých, jaká nemá v dějinách obdobu), tak do práce orgánů státu, který ovšem i při této jejich plné účasti zůstává zvláštní mocenskou organizací.

¹¹ Lenin, *Stát a revoluce*, cit. vyd., 97.

Avšak z povahy socialistických společenských rozporů, jež nevytvářejí antagonismus tříd (a jež ve vyspělé socialistické společnosti již vůbec nepředpokládají existenci tříd), zároveň plyne, že zvláštní mocenská organizace, stát, který bude ochraňovat *za těchto podmínek* (tj. za socialismu) celospolečenský zájem, bude již *přímou organizací mas pracujících*. Jeho síla, jeho moc je ve své podstatě již jen sdruženou silou většiny společnosti, nikoli zvláštní, od většiny společnosti oddělenou, odcizenou a „nad“ společnost postavenou silou.

Proto i sám socialistický stát, ačkoli zůstává zvláštní mocenskou organizací (a v tomto smyslu je ještě protikladem budoucí komunistické samosprávy *bez* státu), je zároveň již *nejmasovější, samosprávnou organizací* společnosti. Je to „polostát“, něco, co už státem vlastně „není“, stát přechodný, stát v tomto smyslu odumírající.¹²

Takto vytvářenému státu přísluší ovšem v socialistické společnosti významná úloha, a to nejenom v ochraně již dosažených společenských vztahů, nýbrž v aktivním rozvíjení socialistických vztahů jak v ekonomické, tak i v jiných oblastech společenského života. Mluvíme proto o hospodářskoorganizačnické a kulturně výchovné organizačnické činnosti socialistického státu jako o jeho přední funkci právě v období rozvinuté výstavby socialismu. Ovšem důležité je správně chápat, že v souladu s marxisticko-leninským pojetím problému činnost státu tu není jen „prostým“ organizováním a kooperováním, nýbrž že je právě ještě *státním* řízením, že v této sféře své činnosti se socialistický stát také projevuje jako zvláštní mocenská organizace, uplatňující mocensky celospolečenské zájmy při řešení různých neantagonistických rozporů. Zároveň je toto státní řízení ovšem již samosprávnou činností mas, neboť samy masy pracujících se této organizačnické činnosti svého státu přímo účastní (a to stále větší měrou): organizuje tu v podstatě sám ve stát organizovaný pracující lid, vedený dělnickou třídou a její stranou.¹³

„Hovořili-li se ovšem o uspokojování potřeb lidí, nejsou tím míněny rozměry či nároky na přepychové předměty, nýbrž rozumné potřeby kulturně vyspělého člověka“ (N. S. Chruščov na XXI. sjezdu KSSS, Nová mysl, zvl. číslo, 61).

¹² „Stát, tj. proletariát organizovaný v panující třídu“, říká Marx již v *Komunistickém manifestu*.

„Podstata sovětské moci spočívá v tom — píše Lenin — že stálým a jediným základem státní moci, celého státního aparátu je masová organizace právě oněch tříd, které utlačoval kapitalismus“ (*Spisy* 28, 479).

Na XI. sjezdu KSČ charakterizoval s. A. Novotný náš dnešní stát rovněž jako „přímo ve stát organizovaný pracující lid v čele s dělnickou třídou“, jako „lidovou organizaci v nejvlastnější smyslu“.

¹³ V tom je právě podstatný rozdíl proti revizionistickému pojetí problému, jak je dnes rozšířeno zejména v Jugoslávii. Jugoslávští teoretikové považují zásadně stát za něco, co *není* orgánem „samosprávy výrobců“, a za výlučné představitele samosprávy považují nestátní organizace. Protože pak stát je organizováním násilím, přísluší mu vždy „pouze taková činnost, která se vykonává s použitím státního násilí“; proto prý i socialistický stát je povolán jen k tomu „aby ochraňoval násilím daný způsob výroby, a nikoli aby ho sám bezprostředně rozvíjel“. Proto „v samé podstatě není stát pro rozvíjení socialismu v komunismus potřebný“ (citace z knihy R. Lukiče, *Teorija države i prava I.* Beograd 1956). Toto teoretické pojetí, výrazně zakotvené i v programu SKJ, chápe pak odumírání státu, resp. rozvoj společenské samosprávy jako konkurenční boj o „sféry vlivu“ mezi socialistickým státem, který podle něho *není* zároveň samosprávnou organizací mas, a mezi zdánlivě absolutně „nestátními“ organizacemi pracujících, které jsou považovány za *výlučné* představitele společenské samosprávy, neboť jsou „svobodnými“ společenskými organizacemi“ a nevykonávají funkce za použití „fyzického násilí“. Uplatnění podobné teorie v praxi má pak zejména ten důsledek, že zřeknutí se „státního donucení“ ve jménu „samosprávy bez donucení“ zbavuje řízení společenského (zejména hospodářského) života možnosti mocensky uplatnit celospolečenský zájem v rozporné skutečnosti socialismu a poško-

I pro socialismus i pro vyšší fázi komunismu je tedy společný obecný princip — přímá, rozhodující účast mas pracujících v řízení společenského života. Avšak podstatný rozdíl je v tom, že za socialismu je to účast *také prostřednictvím státu*, který je masovou organizací, ale zároveň ještě zvláštní mocenskou organizací, jaké nebude ve vyšší fázi komunismu již třeba.

V čem bude z tohoto hlediska spočívat *úplná* komunistická společenská samospráva? I za komunismu samozřejmě nutně zůstane centrální řízení společenského (zejména hospodářského) života. Komunistická společenská samospráva nemůže znamenat, že o kterékoli otázce bude rozhodovat kterýkoli dílčí kolektiv. Bude tu i pak uplatněn princip demokratického centralismu, tj. některé otázky budou v souladu s objektivními (konec konců ekonomickými) potřebami celé společnosti řešeny centrálně, jiné v rámci různých organizačních jednotek komunistické společenské samosprávy, bude sloučeno centrální řízení s nejvyšší možnou mírou iniciativy a aktivity lidí, tvořících „řízené jednotky“.

Avšak lidské vztahy, které v tomto řízení společenského života budou vznikat, budou již jiné než za socialismu. Budou to vztahy lidí, kteří dostávají od společnosti podle potřeb a dobrovolně pracují pro společnost podle schopností, a proto se nikde nesnaží uspokojit skupinové, dílčí, lokální atd. zájmy *na úkor* celospolečenských. Neboť jakmile jsou všechny zájmy podle skutečných potřeb společnosti uspokojovány, přestává vůbec *možnost* klást potřeby jedné skupiny a jednoho kolektivu proti jiným, proti zájmu celé společnosti.¹⁴

Teprve na základě této nové společenské situace si lze představit, že také *kterýkoli kolektiv lidí* (pracovní, místní atd.) bude moci *vždy* hájit přímo a důsledně celospolečenský (a ne užší, skupinový) zájem proti jednotlivcům, kteří by tento celospolečenský zájem porušili. Taková porušování, kterým Lenin říká „individuální excesy“, budou existovat i za komunismu, můžeme si je představit v různých oblastech lidských vztahů.¹⁵ Ale porušení celospolečenského zájmu tu bude podmíněno jenom *individuálně* a kterýkoli kolektiv může proti rušiteli vystoupit jako představitel celospolečenského zájmu.

zuje se socialistický směr vývoje ve prospěch prvků maloburžoazní živelnosti a hospodářské anarchie.

¹⁴ Je zcela samozřejmé, že takový stav předpokládá i kvalitativní změny v třídní, sociální struktuře dosavadní socialistické společnosti, překonání nynějších dvou forem socialistického vlastnictví, překonání podstatných rozdílů mezi duševní a fyzickou prací atd., o změnách v oblasti kulturní revoluce apod. ani nemluvě. Celým rozsahem této problematiky se však nelze v rámci tohoto článku zabývat.

¹⁵ Podobné představy se ovšem velmi lehce dostávají do oblasti utopii a nevědeckých fantazií. Avšak aniž se dostaneme do této sféry, můžeme si představit již dnes některé možné směry takových „individuálních excesů“. Lze si například představit i individuální snahy o uspokojování osobních potřeb ve smyslu „nerozumných“ potřeb, ve smyslu individuálního rozmaru atd. Ovšem proti takovým snahám bude moci být plně účinným korektivem *kterýkoli kolektiv lidí*, neboť takové snahy budou ostře *individuálně* podmíněny. Za podmínek, že kolektivní tu již nebude „skupinové“, „lokálpatriotické“ atd. (jak tomu ještě bývá za socialismu), může tu prosté kolektivní stanovisko a kolektivní působení být jediným faktorem, není tu třeba zvláštní organizací, odlišnou od prostého kolektivu členů společnosti, uplatňovat a hájit *celospolečenský* zájem. Za socialismu to není vždy *plně* možné, neboť v řadě důležitých otázek se individuální snahy o porušování celospolečenského zájmu prolétají se snahami celých kolektivů, skupin obyvatel obejít tyto celospolečenské zájmy „kolektivně“ a nadřadit dílčí skupinové potřeby celospolečenským. Podobně je tomu i v jiných oblastech lidských vztahů (kde jsou představitelné individuální excesy ve vztazích osobního nepřátelství, antipatie, ve vztazích mezi pohlavními atd.).

Bude to znamenat, že na ochranu celospolečenských zájmů, pro jejich důsledné praktické uplatňování se již nemusí vytvářet zvláštní mocenská organizace, jakou je ještě socialistický stát. Bude reálně možná samospráva společnosti bez státu.

II

Skutečnost, že za socialismu se samosprávná účast mas v řízení společenského života z objektivních důvodů nezbytně rozvíjí také jako jejich účast na řízení prostřednictvím zvláštní mocenské organizace, jakou je socialistický stát, neznamená ovšem, že tato účast je zprostředkována *jenom státem*. Naopak, podstatným rysem celé politické organizace socialistické společnosti je to, že dělnická třída a masy pracujících vystupují jako vládnoucí společenská síla *ve všech formách své organizace*, nikoli jenom prostřednictvím státu.¹⁶

Proto je také zapojení mas pracujících do řízení společenského života prostřednictvím dobrovolných masových organizací druhou základní linií prohlubování faktické demokracie pro pracující, rozvíjení politické organizace společnosti jako samosprávy mas.

Protože však dobrovolné masové organizace působí ve společnosti, která musí řešit neantagonistické rozpory socialismu, vyžadující zcela určité (mimo jiné i mocenské) uplatňování zásadních, celospolečenských zájmů, nemohou ani ony představovat již „čistou“, plně komunistickou společenskou samosprávu, nýbrž jsou přímo součástí soustavy organizací socialistické státnosti.

To ovšem vytváří nutně *rozpor* v postavení dobrovolných masových organizací v systému diktatury dělnické třídy. Lenin charakterizuje tento rozpor v postavení nejvýznamnější masové organizace, odborů:

„Na jedné straně je hlavní metodou jejich činnosti přesvědčování a výchova, na druhé straně se *jakožto účastníci státní moci* nemohou vzdát ani účasti na donucování. Na jedné straně je jejich hlavním úkolem hájit zájmy pracujících v pravém a nejvlastnějším slova smyslu, na druhé straně se nemohou *jakožto účastníci státní moci* a budovatelé celého národního hospodářství zříci nátlaku... Tyto rozpory nejsou náhodné a nedají se odstranit ani během desetiletí.“¹⁷

Pochopení tohoto rozporu má základní význam pro správné hodnocení významu, jaký má pro rozvoj prvků komunistické samosprávy proces, kterému říkáme předávání některých funkcí státních orgánů dobrovolným společenským organizacím. Je nutno vidět, že takové předání některých funkcí nemůže *samo o sobě* znamenat, že s ním spojené formy řízení společenského života již *plně* vybočují z celkového charakteru politické organizace společnosti jako socialistické státnosti (přesněji: „polostátu“), že v těchto formách se vytváří již plná, „čistá“ komunistická společenská samospráva.

I dobrovolné společenské organizace (například odbory) přejímají výkon určité společenské funkce v *socialistické* společnosti, i před nimi stojí stejný obecný úkol jako

¹⁶ Právě tato skutečnost byla velmi významná pro překonání buržoazního parlamentarismu a pro rozvoj socialistického obsahu naší lidové demokracie již v letech 1945—1948. Boj o místo odborů v Národní frontě, o postavení tehdejších závodních rad atd. byl toho názorným příkladem. V únoru 1948 byl pokojný průběh vítězství dělnické třídy umožněn mimo jiné právě tím, že tato třída v čele pracujících mas vystoupila *jako nositelka moci* v řadě nestátních organizací, jako byly závodní rady, rolnické komise, akční výbory NF a lidové milice.

Mezi státními orgány socialistického státu a masovými organizacemi pracujících nebyla proto u nás nikdy žádná „čínská zeď“. Tyto masové organizace vykonávaly řadu důležitých funkcí v naší společnosti od počátku jejího socialistického vývoje.

¹⁷ Lenin, *Spisy* 33, 189—190; podtrženo Z. M.

před státem: zajistit při provádění těchto funkcí takovou účast mas pracujících v řízení, která umožní důsledné uplatnění celospolečenských zájmů, nedopustit, aby celospolečenský zájem byl obcházen, aby zvláštní, skupinové zájmy byly uspokojovány jinak než v souladu s ním. A to pak nutně vyžaduje nejužší spojení jejich činnosti se státem a jimi daná úprava určitých společenských vztahů nezbytně vyžaduje také *mocenské* zabezpečování.¹⁸

Jde-li vývoj touto cestou, rozvíjejí se v praxi prvky komunistické společenské samosprávy v rámci socialistické státnosti, odumírání státu je tu chápáno a v praxi i znamená rozvoj socialistické státnosti v komunistickou společenskou samosprávu. Jde-li však vývoj cestou, kterou doporučují jugoslávští revizionisté, pak je „předávání“ funkcí dobrovolným masovým organizacím jen zvláštní formou objektivně nesprávného „předbírání“ společenského vývoje, rozvíjí se samospráva *kteřéhokoli* kolektivu v takovém okruhu otázek, v němž však právě ještě *kteřýkoli* kolektivní zájem není vždy nutně uplatňován v souladu s celospolečenským. Celospolečenský, socialistický, komunistický zájem je pak v důsledku toho nutně poškozován.¹⁹

Je samozřejmé, že zdůraznění této stránky věci nesmí v teorii ani v praxi vést k *podceňování* významu, jaký má předávání některých společenských funkcí dobrovolným masovým organizacím a vůbec rodící se prvky nestátního působení v řízení společenského života již za socialismu. Jinak řečeno: v praxi nedochází k tomuto předávání proto, že i dobrovolné masové organizace musí také uplatnit mocenské postoj v řadě otázek, nýbrž proto, že tím se celá jejich činnost zdaleka *nevyčerpává*.

Vlastní, podstatný smysl předávání některých společenských funkcí dobrovolným společenským organizacím (například odborům) tkví v tom, že tyto organizace jsou *ve své podstatě a především školou řízení*, „školou komunismu“ (Lenin), školou komunistické společenské samosprávy, spočívající na uvědomělem, dobrovolném uplatňování celospolečenského zájmu.

Právě v nich se často všestranněji, rychleji, důsledněji a lépe mohou rozvíjet vlastní prvky komunistické samosprávy, tj. právě v nich se v určitých konkrétních případech již za socialismu může pracující lid lépe než v samotných státních orgánech *učit dobrovolně uplatňovat* celospolečenský zájem v řešení všech problémů řízení, v procesu uspokojování zvláštních zájmů kolektivů, skupin i jednotlivců. Nelze samozřejmě přehlížet ani ten prostý fakt, že jejich prostřednictvím je možno do řízení společenského života zapojovat statisíce pracujících, funkcionářů a členů těchto organizací, jiných lidí, než ti, kteří tvoří aktiv národních výborů a jiných státních orgánů.

Ze správného teoretického pochopení těchto otázek vyplývá především pro naši současnost důležitý poznatek: s pojmem prvků komunistické společenské samosprávy nelze spojovat výlučně *jen některé formy* účasti mas na řízení společenského života a u jiných tento prvek přehlížet. Dialektika vývoje socialistické státnosti, socialistické demokracie, socialistického „polostátu“ nespočívá v tom, že by některé organizační formy byly již „čistě komunistické“ a absolutně „nestátní“ a jiné by byly naopak zcela zbaveny prvků

¹⁸ Tak například jestliže odbory u nás přejaly celou oblast řízení v otázkách sociálního zabezpečení, národního pojištění, ochrany bezpečnosti při práci a řadu jiných dílčích úkolů, neznamená to, že úprava společenských vztahů, daná v těchto otázkách odbory, není stejně závazná jako státem vydaná právní norma. Odbory tu provádějí mocenskou ochranu celospolečenských zájmů, jejich normy mohou být také státem vynuceny atd.

¹⁹ Pro správné teoretické pojetí všech těchto otázek je velmi významná zejména Leninova polemika proti „dělnické opozici“ v otázce úlohy odborů při řízení národního hospodářství a jeho výklad příslušných pasáží tehdejšího programu strany na X. sjezdu KSR(b) i v diskusi o odborech roku 1921 (viz *Spisy* 32).

komunistické společenské samosprávy. Dialektika naší státnosti spočívá v tom, že *uvnitř celé soustavy* všech organizací vládnoucí dělnické třídy a pracujícího lidu existují prvky komunistické společenské samosprávy i prvky uplatňování celospolečenského zájmu zvláštní mocenskou organizací (státem), při zachování podstaty *celé* této soustavy jako soustavy „polostátního“ řízení společenského života.

Prvek komunistické společenské samosprávy — to je především *dobrovolná uvědomělá obhajoba celospolečenského zájmu samotnými masami* pracujících. A tento prvek se prakticky významně projevuje jak v činnosti vlastních státních orgánů socialistického státu (a to zejména takových, jako jsou naše národní výbory a jejich komise), tak v činnosti všech dobrovolných společenských organizací (kde je právě tento prvek rozhodný a zvláště zjevný, převažující). Stejný prvek se výrazně projevuje i v takových typických orgánech socialistického „polostátu“, jako jsou například lidové milice, místní lidové (soudružské) soudy apod.

Zároveň ovšem prodělává kvalitativní změnu i samo mocenské uplatňování celospolečenského zájmu, samo donucování, které provádějí organizace soustavy socialistické státnosti. Neboť stále vzrůstající roli tu hraje donucování silou společenského působení kolektivu, silou veřejného mínění, tj. v podstatně *morálními faktory*, při současném zachování prvků *státního donucení* v podobě sankcí zvláštní mocenské organizace. Právě jednotou obou uvedených prvků je zajišťováno reálné *výchovné působení* organizací socialistického „polostátu“, všech organizací systému politické organizace společnosti.

Proto například kolektiv pracujících může již bezprostředně sám, dobrovolně vytvářet vlastní orgány, které obhajují a uplatňují zásadní, celospolečenský zájem (a v tom je již prvek komunistické samosprávy), musí však ve svém vlastním postupu ještě uplatňovat státem mocensky ochraňované právní normy (a v tom je *ještě* prvek státnosti), a musí to tedy dělat tak, že uplatňuje jak svou vlastní, kolektivní moc morálním působením veřejného mínění (což je opět prvek komunistické samosprávy), tak zároveň vystupuje jako přímá nebo nepřímá součást zvláštní mocenské organizace a uplatňuje její specifické sankce (a v tom je zase prvek státnosti).

Vztahy těchto prvků se nejnázorněji projevují u orgánů, které přímo splývají s určitým (například pracovním) kolektivem a zároveň řeší specifické problémy ochrany pravidel socialistického soužití (například naše nové místní lidové soudy); existují ovšem v té nebo oné míře, ve více nebo méně výrazné podobě v činnosti všech orgánů socialistického státu, v nichž se práce účastní sami pracující. Tyto vztahy se vytvářejí názorně nyní u nás například v činnosti komisí národních výborů.

Důležité je, aby tyto vztahy obou prvků nebyly chápány eklekticky (tj. *i to, i ono*, bez pochopení vývojové perspektivy obou prvků); nýbrž aby byly pochopeny dialekticky, z hlediska nezbytného rozvoje a konečného plného převážení prvků komunistické společenské samosprávy. Přitom ovšem tato dialektika musí být dialektikou materialistickou a musí vidět nutný předpoklad konečného plného „vytlačení“ prvků státnosti ve vytvoření objektivních podmínek v materiálních vztazích, ve vybudování ekonomiky vyšší fáze komunismu.²⁰

²⁰ Velmi významným zjevem z hlediska rozvoje komunistické samosprávy je také skutečnost, že již v dnešní fázi socialistického vývoje vznikají u nás kolektivy jiného typu, kolektivy nikoli v podobě zvláštních masových organizací a jejich orgánů, ale prosté pracovní kolektivy, v jejichž činnosti se projevuje *týž* základní prvek budoucí komunistické společenské samosprávy. Takové jsou v současné době zejména kolektivy hnutí *brigád socialistické práce*. Jejich heslo „socialisticky pracovat, socialisticky žít“ je uskutečňováno právě tím, že dobrovolně uplatňují celkový, zásadní společenský zájem, že své zvláštní zájmy *dobrovolně* uspokojují (a učí se uspokojovat) v *souladu* s celospolečenskými potřebami.

Proti budoucí plně komunistické společenské samosprávě, již může být dosaženo po uskutečnění zásady „každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“, je nutno vidět ještě jeden — svým významem v mnoha směrech nejpodstatnější — rozdíl organizace společnosti za socialismu: nezbytnost *vedoucí úlohy* uvědomělého předvoje dělnické třídy a celé socialistické společnosti, *komunistické strany*, strany leninského typu.

V socialistické společnosti, která je ještě rozdělována neantagonistickými rozpory (o jejichž charakteru jsme již hovořili), nemůže být uvědomělé (překonávající v nejvyšší možné míře živelnost) poznávání a uplatňování zásadního, celkového zájmu této společnosti zajištěno *prostě* „přímou účastí“ veškeré masy obyvatelstva, masy, která je právě rozdělována (v rámci zásadní jednoty podstatných, zásadních třídních zájmů) těmito neantagonistickými rozpory. Nejvyšší možné míry překonání živelnosti společenského pohybu může být dosaženo jen takovou zvláštní společenskou organizací, která si vytváří *objektivní předpoklady* pro takové uvědomělé poznávání a uplatňování zásadních, celkových zájmů socialistické společnosti tím, že ze svého vlastního organismu vylučuje řadu rozporů, které jsou ještě vlastní ostatní společnosti.

Takovou organizací je komunistická strana. Leninské zásady výstavby a práce strany ve svém souhrnu zaručují, že strana je stále v praxi prověřovaným společenským organismem, který sdružuje příslušníky dělnické třídy a pracujících vůbec *podle jejich vztahu k podstatným, celkovým* (a nikoli zvláštním, dílčím) zájmům dělnické třídy a celé socialistické společnosti. Tak se strana vytváří jako organizace reálného, v praxi stále prověřovaného předvoje dělnické třídy, celé socialistické společnosti.²¹

Tento předvoj se formuje a upevňuje tím, že do svých vnitřních vztahů vůbec nepřipouští určité společenské rozpory nebo ze svých řad vylučuje jejich nositele, jakmile vnáší tyto rozpory na půdu strany. Tyto rozpory se tedy objektivizují mimo stranu. Strana se samozřejmě zabývá řešením všech těchto rozporů, v tom je právě její hlavní funkce. Avšak zabývá se jimi jako subjekt, jemuž samému všechny tyto rozpory nejsou jako společenskému organismu vlastní, který je zkoumá a řeší jako objektivní jev obklopující ho společnosti, a tedy s nejvyšší možnou mírou překonání živelnosti, na nejvyšší možné, společensky dosažitelné úrovni pravdivého, uvědomělého poznání.²²

Podmínkou, bez níž se v celé soustavě politické organizace socialistické společnosti nemohou úspěšně rozvíjet prvky komunistické společenské samosprávy, je proto *upevňování a posilování vedoucí úlohy strany*. Neboť spatřujeme-li reálnost procesu rozvoje komunistické samosprávy především v tom, že politická organizace socialistické společnosti vtahuje stále širší masy lidu do „školy komunismu“, že se tyto masy *učí dobrovolně a uvědoměle* uplatňovat své zásadní, celkové zájmy, uvádět své zvláštní zájmy

²¹ „Strana... vstřebává do sebe předvoj proletariátu a tento předvoj uskutečňuje diktaturu proletariátu“ (Lenin, *Spisy* 32, 12).

²² V tomto smyslu také mluvíme o stranických vztazích jako o předobrazu komunistických společenských vztahů.

Zatímco tedy socialistický stát vystupuje v procesu řízení společenského života jako organizace, jejíž specifikou je řešení socialistických rozporů pomocí *mocenského* uplatnění zásadního, celospolečenského zájmu při existenci *všech* rozporů společnosti na půdě státu, vystupuje strana jako organizace předvoje, řešící společenské rozpory na základě *vyššího stupně* uvědomělého poznání celospolečenského zájmu, než je stupeň uvědomělého poznání celé masy, neboť vylučuje některé rozpory, podmiňující živelnost v projevu celospolečenského zájmu mimo stranu. V tom spatřujeme smysl Leninova srovnání státu a strany v systému diktatury proletariátu: „Stát, to je oblast donucování... Strana, to je bezprostředně vládnoucí avantgarda proletariátu, to je vůdce. Vyloučit ze strany, a nikoli donucovat, to je specifický prostředek, jak působit na avantgardu, jak ji očistit, zocelit“ (*Spisy* 32, 96).

v soulad s celospolečenskými potřebami — pak je reálný úspěch tohoto procesu podmíněn v prvé řadě překonáním živelnosti, uvědomělým vedením mas ve všech formách jejich organizace.²³

*

Konkretizací této vývojové linie je u nás dnes také nová, socialistická ústava. Tato ústava zajišťuje cestu k rozvoji komunistické společenské samosprávy zdaleka *ne jenom* tím, že zakotvuje některé zvláštní formy účasti mas na řízení společnosti, jako například předávání některých společenských funkcí dobrovolným společenským organizacím, vytváření místních lidových soudů atd.

Ústava zajišťuje cestu ke komunistické samosprávě celým souhrnem svých základních ekonomicko-společenských ustanovení a souhrnem zásad výstavby a činnosti celé soustavy politické organizace naší společnosti, kde jde zejména o to, že důsledně vytváří podmínky pro uplatnění celospolečenského zájmu v řízení společenského života při stále rostoucí účasti mas pracujících v tomto řízení. Tyto podmínky pak vytváří opět celým souhrnem ustanovení: zakotvením vedoucí úlohy strany, zásad demokratického centralismu, zásad rozšiřování účasti mas v řízení společenského života jak prostřednictvím státních orgánů (zejména národních výborů), tak i dobrovolných masových organizací, zásad plánovitého státního řízení rozvoje národního hospodářství atd.

V *jednotě* všech těchto směrů vývoje politické organizace naší společnosti je dnes hlavní cesta rozvoje budoucí komunistické samosprávy společnosti.

Závěrem je nutno poznamenat, že jsme vědomě abstrahovali od řady důležitých otázek a podmínek rozvoje komunistické samosprávy, bez jejichž splnění se ovšem tato samospráva nemůže plně rozvinout. Zabývali jsme se jen otázkami, které souvisí s tím, jak sama výstavba politické organizace socialistické společnosti jako soustava ještě *mocenského uplatňování* celospolečenského zájmu vytváří hlavní předpoklady ke své vnitřní kvalitativní změně v soustavu organizace, jež bude založena na *dobrovolném uvědomělém* uplatňování celospolečenského zájmu komunistické společnosti přímými společenskými samosprávnými formami.

Stranou naší pozornosti proto především zůstaly dva hlavní okruhy společenských podmínek, o nichž klasikové marxismu vždy hovořili v souvislosti s perspektivou komunistické společenské samosprávy.

Předně jsou to objektivní ekonomické podmínky, *umožňující skutečně veškerému obyvatelstvu* stálou a rozhodující účast v řízení společenského života. O takových podmínkách stručně mluví Lenin: „Podmínka toho všeho: zkrácení pracovního dne na 8 — 6 — 4 hodiny; spojení produktivní práce *všech* s účastí *všech* na řízení »státu«“. ²⁴

Další okruh podmínek, na nichž bude v budoucnosti reálně záviset rozvoj komunistické společenské samosprávy, spatřovali Marx, Engels i Lenin v oblasti *výchovy* všech členů společnosti v nových, již plně socialistických podmínkách, v tom, že si lidé

²³ Ve vyšší fázi komunismu strana jako společenský organismus odumře. Ovšem nutnou podmínkou toho jsou objektivní společenské změny (v oblasti ekonomiky i lidského vědomí), které umožní, aby se úroveň společenských vztahů i společenského vědomí všech členů společnosti dostala na takovou výši, jakou je za socialismu vzhledem k neantagonistickým společenským rozporům možno vytvořit jen v rámci zvláště organizovaného předvoje. Proto také proces odumírání strany ve vyšší fázi komunismu nemůže být chápán jako prostá analogie odumírání státu. Všestranné posilování vedoucí úlohy strany při stále těsnějším jejím sepětí s masami je jedinou cestou tohoto vývoje.

²⁴ Lenin, *Marxismus o státu*, SNPL, Praha 1959, 137.

„zvyknou“ dobrovoľne zachovávať základní pravidla spoločenského soužití a nutné vztahy, plynoucí z uplatňování zásadních, celospolečenských zájmů, že „vyrostou nová pokolení lidí“, pro něž tento zvyk bude stejně jako potřeba tvůrčí práce samozřejmostí.

To jsou velmi důležité otázky, bez jejichž pochopení a hlubokého rozpracování nelze úspěšně rozvíjet prvky komunistické společenské samosprávy.

O IDEOLOGICKÝCH OTÁZKACH MATEMATICKÝCH VIED

ŠTEFAN SCHWARZ

Článek je výťah z prednášky, prednesenej na filozoficko-metodologickom seminári pre vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach dňa 4. 11. 1960. Ide v ňom o to, tlmočiť a rozvinúť niektoré tézy, ktoré nachádzame priamo u klasikov marxizmu-leninizmu. Podrobnejší rozbor niektorých z preberaných otázok nájde čitateľ v citovanej (a autorom použitej) literatúre.

Matematika zaujíma v sústave vied dôležitú a v istom zmysle zvláštnu postavenie. Nik nepochybuje o tom, že jej čiastočná znalosť je nevyhnutná pre každého vzdelaného človeka. Minuli sa časy, keď o tom bolo treba loptne presvedčovať.

Ako dôvody štúdia matematiky pre výchovné účely sa obyčajne uvádza: matematika učí logicky myslieť, navyká myslieť v abstraktných kategóriách, má široké možnosti aplikácií.

Použitie matematiky vo vzájomne veľmi odľahlých oblastiach vedy a praxe má svoje odôvodnenie. Je to tak okrem iného aj preto, že matematika skúma najvšeobecnejšie kvantitatívne vzťahy, ktoré sú vlastne kvalitatívne odlišným veciam a oblastiam materiálneho sveta. Preto nečudo, že ten istý matematický výsledok dáva uspokojujúcu odpoveď na otázky, ktoré zdánlivo nemajú nič spoločné.

Aj v oblasti matematiky sa odohráva boj dvoch základných filozofických koncepcií — materializmu a idealizmu. Mnohí sa iste opýtajú: Ako to? Pestujú matematici idealistického zamerania matematiku inak ako materialisti? Závisia pravidiel algebry od toho, kto ich používa? Ako možno hovoriť o boji svetových názorov v tak všeobecnej a abstraktnej vede, ako je matematika, ktorá je koniec koncov „pyšná“ na to, že jej výsledky sú všeobecne platné? Takéto otázky zdajú sa celkom oprávnené a pokúsím sa čeliť námietkam, ktoré sú v nich obsiahnuté.

Je samozrejmé, že všetky poučky algebry alebo analýzy platia pre materialistov i idealistov rovnako. Materialista nebude pochybovať o matematickej vete, dokázanej idealistom, alebo naopak. Pokiaľ ide o formálnu výstavbu matematických teórií, niet medzi materialistami a idealistami žiadneho významného rozporu. Pripasť sa začína tam, kde už nejde o deduktívnu súvislosť matematických vzťahov a o formálne počtárske otázky, ale o základné otázky významu a poznávacej hodnoty matematických výsledkov, o vzťah matematiky k reálnej skutočnosti a k iným vedám. Systematizácia, všeobecná interpretácia, motivácia, zameranie vývinu vedeckých znalostí, ich uplatňovanie v praxi, to všetko predpokladá určité filozofické stanovisko, určitú filozofiu, a tá ako súčasť alebo dokonca základ ideológie bola vždy triedna. Pritom chcem zdôrazniť, že ideológia tu nevystupuje ako čosi vonkajšie v pomere k obsahu vedy. Naopak, má